ETIMOLOGII ŞI NOTIŢE ETIMOLOGICE

ALERGA

În *Tilu Buhoglindă* a lui Barac (ed. 1840, p. 41) citim: „Cizmariul i-au tras cu cureaua; însă Tilu păstrat din vreame avea în mână o lingură mare de cleiu de cisme şi i-o au aruncat în gură, cât lipindu-i-se în dinţi, au început a bolborosi, până *şi-au găsit loc Tilu a-largul,* de s'au cărat de acolo". Deşi e probabil că expresia întrebuinţată de Barac e influenţată de germanul „das Weite suchen" — care poate să fi fost chiar în originalul după care se făcea traducerea — totuşi putem presupune că această construcţie există — sau exista — în limbă, cu sensul de „a-şi găsi scăparea fugind".

„Largul" din această construcţie este câmpia deschisă, în opoziţe cu „pădurea deasă", aşa cum reiese din următoarele exemple din Poveştile lui Pop Reteganul: *Au apucat calea prin cea pădure, să scape undeva la largul* (vol. I $^{71}/_{15}$). *Mergând mai departe, când era mai să iasă la largul, dau peste o urmă de cerb plină cu apă* (I $^{46}/_{10}$; cf. şi I $^{46}/_{30}$).

În limba literară e curentă expresia *cineva se simte la largul său,* întrebuinţată despre un om care a scăpat dintr'o „strâmtoare" şi „răsuflă" iar.

Verbul *alerga* e derivat din a c e s t *a-largul* şi n'are decât o înrudire mai depărtată cu ital. *allargare in mare* „in die See stechen", cu care-l asemăna Tiktin. Realităţile dela noi nu ne conduc spre mare, ci spre pădurile seculare în care s'a desfăşurat în trecut o parte mare din vieaţa poporului românesc.

Expresia ardelenească *tot el de către pàdure,* care se în-

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

trebuințează atunci când cineva, deși vinovat, sare cu gura, reflectează tot un colț din trecutul nostru, când „colibașii" de prin codrii dela poalele munților, „pădureți" în purtările lor, molestau pe „țăranii" dela șes.

LA, LÂNGĂ, PRINGĂ, DÂNGĂ.

Cât privește înlocuirea propoziției *a* din *a-largul*, cum se găsește încă la Barac, prin *la (la largul*, la Pop Reteganul și în limba curentă), este de dată străveche, căci o găsim și la Românii transdanubieni. Explicarea acestei substituiri e următoarea: La început exista o deosebire de sens între *mă urc a munte* și *mă urc la a munte*, propoziția din urmă însemnând „mă urc acolo (lat. *illac*), la munte". Mai târziu, pauza după *la* a dispărut în vorbirea repede, și *la a* s'a contras în *la* (ca în *clasa a patra*, rostit de obiceiu *clasa patra*). Astfel adverbul *la*, care era o precizare a expresiei *a*+substantiv, a putut lua locul prepoziției însăși, care nu s'a mai păstrat decât în locuțiuni stereotipe ca *acasă, afund, alături, alocuri, aminte, amoiu; aorea, aseasă, amiaz, amurg*, etc., sau în cazurile în care nu mai era local-temporal, ci modal (final) sau servea la comparații: *pășește a lene, anevoie; seamănă a urs; calcă a popă; cobește a sărăcie*, etc., unde întărirea prin adverbul local *la* nu avea rost.

Tot așa trebue explicată prepoziția *lângă*. Și aici avem o precizare a lui *ad* prin adverbialul *longum*. Când zic: *a intrat pe acasă*, mă gândesc numai la mișcarea de apropiere *(a)* aproximativă (*pe*) de casă; când zic dimpotrivă *s'a plimbat pe lângă casă*, la ideea de mișcare în apropierea aproximativă a casei se adaugă precizarea: „pe toată întinderea, de-alungul". Acest „de-alungul" se exprimă în *longum* adăogat pe lângă *ad*, care arată apropierea. Că mai târziu ideia aceasta de „pe toată întinderea" a putut să dispară și *lângă* a putut ajunge să exprime numai „aproprierea nemijlocită", nu importă pentru stabilirea originei.

Ceea ce voiam să accentuez e că *lângă* nu continuă o formă latină vulgară *longo* (cf. Candrea-Densusianu, *Dicț.*

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

etim. nr. 1023), cu pretinsa desvoltare a lui *o* final în *ă*, pe care unii o admit şi în cuvinte de origine slavă ca *daltă*, *greblă* etc. din *dlato, greblo,* etc. (care au fost asimilate femininelor în *-ă*), ci vine din *longu(m) ad*, cu dispariţia normală a lui *u* înainte de *a* (cf. *battualia* > *bătaie*) şi cu prefacerea lui *a* neaccentuat în *ă*.

Într'o vreme, când se putea zice deopotrivă *la sat* sau *a sat, la biserică* sau *a biserică* — precum şi azi se mai aud pe alocuri, alături de *la mute, la vânat* expresiile vechi *a munte, a vânat* — iniţialul *l* s'a putut simţi ca un element caduc, dispensabil. Atunci s'a putut extrage în mod greşit din *lângă* un *îngă* (la Megleniţi *angă,* ca *ampirat=împărat)* şi această deglutinare a putut duce la *d'îngă* (din *dă îngă* în loc de *dă lângă = de lângă)* şi *p'îngă* (din *pă îngă* în loc de *pă lângă = pe lângă).*

CACAMIŢI

Pe la Braşov se întrebuinţează, când vorbeşti cu un copil, *cacamiţi* în loc de „muci", de ex. *Şterge-te la nas, nu vezi că-ţi dau cacamiţi în gură!*

Am crezut totdeauna că acest cuvânt e un termen din graiul copilăresc, spus mai mult în glumă, la noi în familie. Aflu acum că el se întrebuinţează mai des şi nu numai în Braşov, ci şi în alte părţi, cu forme diferite, de ex. prin părţile Aiudului: *un cacamâţ* (comunicat de Ion Breazu), prin Banat *cacamâţi* (comunicat de E. Petrovici). Aceste variante arată că avem a face cu o compoziţie din *caca,* care în graiul copiilor însemnează „murdar" sau „murdărie" — căci în acest graiu asemenea cuvinte onomatopeice nu sunt încă diferenţiate şi se pot întrebuinţa ca interjecţii, adjective, substantive, etc. — şi *mâţii*, adică „pisicii".

Cuvântul e interesant din mai multe puncte de vedere.

Prin faptul că la Braşov *-ii* final se rosteşte *-i (oameni* e pluralul articulat dela *om, casi* dativul articulat dela *casă,* etc.) şi *â* după labială a devenit *i* din cauza lui *i* următor, dar mai ales fiindcă pe la Braşov se zice „pisică" în loc de

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

„mâță", elementele compoziții nu mai sunt analizabile pentru simțul limbii. Dar cuvinte terminate in *i* plenison neaccentuat nu se prea pot incadra în grupele de declinare existente, încât nici eu, nici alți Brașoveni pe care i-am întrebat, nu știu dacă *cacamiți* e singular sau plural (ca *muci* = mucii), dacă e articulat sau nearticulat. Mai degrabă se zice *îți curg cacamiți* (ca *îți curg mucii)* decât *un cacamiți* (care ar fi „mucul uscat") și cuvântul e invariabil și are aceeași formă când e nearticulat *(niște cacamiți la nas)* sau când e articulat *(șterge-ți cacamiți!)*. El e masculin: *un cacamiți uscat.*

Din punct de vedere al geografiei linguistice, apariția lui *mâță* la Brașov se poate explica în două feluri: sau *cacamiți* e importat, în forma aceasta, din regiunile nordice, vestice sau estice învecinate, unde se zice *mâță* în loc de *pisică*, sau el dovedește că Brașovul se găsea mai de mult în aria lui *mâță* și că numai mai târziu cuvântul acesta a fost înlocuit prin *pisică*, care a venit dela Sud, dar n'a mai putut atinge și pe *cacamiți*, căci acesta nu mai era simțit ca un compus cu *mâță*.

În ceea ce privește compoziția, E. Petrovici îmi comunică, din Banat, și alte forme curioase precum *lădămeasă* „saltarul mesii", *căsăraşu* (sau *căsoraşu*) „primărie" (= casa orașului) — cu juxtapunerea a două substantive în forma cazului general (nominativ-acuzativ) — sau acel *cerigori* „cerul gurii", pe care ALR II 6928 îl atestă în punctul 4, la Românii din Jugoslavia.

- CUTĂ, SCUTESC, SCUTEC

Etimologia adevărată a acestui cuvânt am dat-o în Dicționarul Academiei. E bulgărescul *kuta,* cu același sens (germ. „Falte"), care stă în legătură cu verbul *kutam* „ascund", o variantă a lui *kătam* tradus în nemțește prin „bewahren, hüten, verstecken; zusammenfalten, zusammenrollen". Despre cele două reflexe bulgărești, *ă* și *u*, din vechiul *ǫ* e a se consulta studiul lui Načov în *Jagić-Festschrift,* 486 și urm. (citat de Berneker, SEW. 602).

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

Pentru înţelegerea desvoltării semantice trebue să plecăm dela sensul de „a împătura“ sau „a înfăşura“ a verbului, din care avem pe de o parte pe cel de „încreţitură (a unei sfofe, a pielii, etc.)“ a lui *cută*, pe de altă parte pe cel de „a păstra, a păzi“ şi „a ascunde“ a verbului slav şi pe cel cuprins în reflexul lui românesc, *a scuti*.

Acesta nu poate fi un derivat dela *scut*, cum se admite de obiceiu (cf. Tiktin), căci în acest caz ar avea forma **scuţi* (cf. *cuminţi*, *îmbogăţi*, *înavuţi*, *încărunţi*, *înmulţi*, *iuţi*, *lăţi*, etc. dela *cuminte*, *bogat*, *avut*, *cărunt*, *mult*, *iute*, *lat*, etc. după *împărţi*, *amuţi* < *impartire*, **ammutire* raportat la *parte*, *mut*, etc.), oricât de ademenitoare ar fi, din punct de vedere semantic, apropierea de acest cuvânt, căci ideea de „protejare în dosul unui scut“ ar fi putut să ducă la cea de „apărare“ şi „adăpostire“ (mai ales în Transilvania) sau de „eliberare“ (de impozite, griji, etc., mai ales în Ţara veche).

De fapt, *scuti* e de origine slavă: (bulg. *skătam*, *skutam*, *skut(u)vam* = germ. „berge“, sârb. *skùtati* = germ. „verbergen“, rus. *skutatĭ* = germ. „einhüllen, bedecken“ = paleoslavul *sŭ-kutati* (Berneker, SEW. 602). Afară de *scut* = lat. *scutum* mai avem un *scut*, care e un derivat postverbal dela *a scuti*, şi are sensul de „adăpost la câmp, colibă“. E atestat de E. Petrovici în ALR. II/I, pag. 133, nr. 3820, din Banat (în Chisătău şi în Ghilad în jud Timiş-Torontal), alături de *scutealĕ*, cu acelaşi sens pe teren jugoslav (în Sâmihai = Sveti Mihajlo) şi în Oltenia (în Peştişani, jud. Gorj).

Nu ştiu întru cât intră în aceeaşi familie de cuvinte şi *scutec*, care ar putea fi adus fără greutate în legătură semantică cu „a înfăşura“ (bulg. *kătam*) şi „a acoperi“ (rus. *skutatĭ*). Din punct de vedere derivativ însă, sufixul neaccentuat *-ec* legat de verbul *a scuti* ar fi o formaţie cu totul neobişnuită, iar pe teren slav de asemenea nu găsesc nimic analog. Tiktin (*Dicţ. rom.-germ.* subt *scutec*) se gândea la paleosl. *skutŭ* „poale“, ceea ce nu rezolvă problema derivativă.

După înfăţişarea lui, cuvântul *scutec* face impresia unui cuvânt de origine latină terminat în *-ĭcus* sau *-ĭcum*. Din harta dată de E. Petrovici la pag. 73 a Atlasului său (ALR. II/I nr.

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

2655) se vede că acest cuvânt e răspândit pe aproape tot teritoriul românesc, ceea ce de asemenea poate fi un indiciu că avem a face cu un cuvânt vechiu.[1]) La aceeași supoziție ajungem constatând că el se găsește, deși cu un sens deosebit, la Aromâni: *scutec* = șăiac mai ordinar, cu țesătura mai puțin bătută, alb sau negru, din care „păcurarii mulgători" își fac un fel de pantaloni largi. Originea acestui cuvânt, care pare a fi mai vechiu decât *cută* și *scuti*, rămâne încă de aflat.

DALIOR

Într'o colindă populară din colecția Viciu (p. 58) citim: *Jos în prundul mării dalbe Este-un măr dalior.* Sensul acestui *dalior* e greu de precizat, dar se pare că însemnează „auriu". După toată probabilitatea avem un vechiu cuvânt latin, păstrat numai în poezia populară cu caracter mistic, și adică *aureus* „auriu" în forma diminutivă **aureolus*. Acesta ar fi dat românește *arior* și, cu disimilarea *r-r* în *l-r*, *alior*. Avem dar a face cu același cuvânt ca la numele plantei *alior*, a cărei etimologie din **aureolus* a dat-o l. A. Candrea. Inițialul *d-* e același ca în *dalb* și în alte asemenea cuvinte, despre care se poate consulta acum Dicționarul Academiei.

DE-AFETEA

Acest adverb auzit adesea în gura Bănățenilor însemnează „degeaba". Originea lui nu s'a dat până acum. Ea n'a fost aflată, probabil, fiindcă forma scrisă în care e înregistrat prin dicționare — începând cu Lexiconul Marsilian — a dus pe etimologi pe căi greșite. Bănățenii îl rostesc de fapt cu *tś*, iar literarizarea acestei rostiri prin scrierea cu *-te* este un simplu hiperurbanism înșelător.

---

[1]) Forma *scúrtec* în Voiniceni, jud. Mureș, se reduce probabil, la o apropiere ulterioară de cuvântul *scurt* sau *scurteică*. Cuvintele mai nouă cu care a intrat în concurență, *cârpă* și — în regiunile cu influență ruteană — *pelincă*, n'au putut să-l înlocuiască decât parțial, coexistența termenului nou pe lângă cel vechiu producând interesante diferențieri de sensuri.

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

Din Dicţionarul Academiei (vol. II, p. 116 b), aflăm că pronumele nehotărât *fiece* are uneori sensul de „nimica toată“ (de ex. la Neculce: *Dimitraşco era iute la beţie şi se scârbea de fiece*) şi că *fiece* are o variantă *fitece*, întrebuinţată în Muntenia şi Oltenia, deci tocmai în regiunea care se continuă cu Banatul. Acest *fit(e)ce* trebue să se rostească prin Banat *fiť(e)še*, iar forma mai veche *fietece* să se rostească *feť(e)še* în regiunile bănăţene care pronunţă *fer* în loc de *fier*. Astfel ajungem la forma de azi, compusă cu *de-a* şi terminată cu adverbialul *-a* (ca *de-abaşca*, etc.), şi însemnând „pentru o nimica toată“, „pentru nimic“, „degeaba“, „gratis“.

LAŢE

Laţele sunt şuviţele de lână sau de păr care atârnă neregulat pe corpul oilor, al cânilor sau pe capul omului. Şi cojocul, şi mai ales saricile, au „laţe“. În unele regiuni, în acest cuvânt se cuprinde şi ideea de „nespălat, soios, nepieptănat“, deosebindu-se *laţele* de *miţe* tocmai prin faptul că acestea din urmă sunt curate şi pieptănate. În jud. Făgăraş, după Viciu, *laţe* se numeşte „lâna scoasă din sarică prin mărăcini“.

Mai răspândit decât *laţe* e adjectivul *lăţos*, care se întrebuinţează despre păr, barbă, cojoace şi mai ales despre câni. Prin Bihor *lăţos* a ajuns să însemneze „murdar“ (despre cămăşi), iar în Munţii Apuseni „rupt, sdrenţuros“ (despre haine). Un alt derivat e *laţca*, nume dat unui câne lăţos.

Cuvântul acesta, fiind un termen păstoresc, în legătură cu lâna, pare a fi străvechiu în limbă. Dacă sensul originar e cel de „ceva care atârnă ca nişte sdrenţe“, ne-am putea gândi la un latin vulgar **lacia*, derivat din aceeaşi tulpină *lac-* pe care o găsim în *lacero* „rup“, format, acesta, din *lac-* şi sufixul *-ero*, ca *lambero*, *tolero*, *recupero* (cf. Ernout-Meillet, DELL. p. 489). Tulpina *lac-* e adusă în legătură, de dicţionarele etimologice latine, cu grec. λαχίς „ruptură“, λαχίζω „sfârtec“, şi se găseşte la Slavi în pol. *lach* „sdreanţă“ şi rus. *lochma* „sdreanţă“. Apropiat de sensul cuvântului românesc e mai ales lat. *lacinia*, care, înainte de a fi însemnat „ciucure“, pare a fi avut sensul de-

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

„smoc de lână care n'a fost împletit" (cf. Ernout-Meillet, DELL. 490).

Cred că şi *lacerta* „şopârlă" trebue înţeles ca „animalul de pe care curg sdrenţele, atunci când îşi leapădă pielea". Sensul de „muşchiu al braţului", pe care-l are *lacertus*, e ulterior şi se explică prin aceeaşi metaforă ca în *musculus*, în grec. μῦς şi în fr. *souris* (cf. Ernout-Meillet, DELL. p. 613), bicepsul contras când se mişcă fiind asemănat cu un şoarece sau cu o şopârlă, iar nu invers, nu şopârla fiind numită după muşchiu.

Şi românescul *şopârlă* — care e adus de obiceiu în legătură etimologică cu alb. *shapī*, *shapërdonë* „şopârlă" — pare a fi apropiat de verbul „a năpârli", tot din cauza pielii pe care o leapădă şi care îi curge ca nişte sdrenţe de pe corp. În regiunile nordice ale teritoriului dacoromân şopârlei i se zice *şopârcă*, în care se cunoaşte lesne influenţa lui *năpârcă*, care, ca şi alb. *nëperkë* şi arom. *năpărtică*, pare a-şi datori numele tot faptului că „năpârleşte", adică îşi leapădă pielea. Angina, caracterizată prin nişte pelite (membrane false) care se fac pe cerul gurii şi în laringe, se numeşte *şopârlaiţă*. Şi *guşter*, celălalt nume popular al anginei (şi al crupului) însemnează la origine un fel de şopârlă. (Şi bulg. *gušter* are amândouă sensurile; cf. DA).

După cum a arătat K. Jaberg (cf. DR. IX 434), tocmai numele unor asemenea animale mici, ca şopârla, sunt expuse unor necontenite modificări prin etimologii populare. Lucrul acesta se vede cu prisosinţă din formele citate de Meyer-Lübke în REW subt *lacerta* (nr. 4821). Aşa fiind nu putem şti dacă asemănarea între *lacero* şi *lacerta* sau între *şopârlă*, *năpârcă* şi *năpârli* se întemeiază pe o înrudire reală sau numai pe etimologii populare.

Cu privire la cuvântul *laţe* nu trebue trecută cu vederea forma *loaţe*, care se întrebuinţează în unele părţi cu acelaşi sens sau cu un sens apropiat. G. Giuglea îmi comunică că el zice *loaţe*, dar *lăţos*. Tot aşa întrebuinţează cuvintele acestea nevastă-mea (care-i Braşoveancă); pentru ea simplul *laţe* e un cuvânt „auzit". Un schimb între *a* şi *o* în silaba accentuată

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

nefiind obișnuit, se pare că pentru *loațe* trebue să presupunem — după cum sugera G. Giuglea [1]) — că e refăcut din **loțos*, născut, acesta, prin asimilare vocalică, din *lățos*.

În sfârșit mai există și varianta *loloațe*, care se întrebuințează mai ales despre șuvițele de păr ce atârnă la femei nepieptănate sau cu pieptenătura deranjată. Cred că forma aceasta se explică după modelul onomotopeelor de felul lui *bâjbâi* (din *bâj-bâj*), *zumzet* (din *zum-zum*), etc., din expresii ca „îi atârnă părul *loațe-loațe*".

LESPEDE

Nici una din etimologiile date până acum acestui cuvânt nu este convingătoare. A limine trebue respinsă apropierea făcută de Cihac (II 170) de rus. *leštadĭ* „carreau de pierre" sau cea făcută de V. Bogrea (DR. III 1088) de rus. *lespetŭ*, care e o variantă regională născută prin metateză din *lépestŭ* „petec, sdreanță". Împrumuturile din rusește — dacă nu sunt termeni administrativi sau militari de pe timpul „ocupației" — au la noi o întindere restrânsă, în provinciile estice, pe când *lespede* e un cuvânt popular, cunoscut pretutindeni și în strânsă legătură cu vechea noastră cultură rustică, fie că e vorba de lespezile de piatră pe care ciobanii fărâmițează sarea pentru oi, sau de cele cu care se acopere ori se astupă o gaură, sau de lespezile înfierbântate pe care se coace turta.

Tiktin (*Dicț. român-german* s. v.) s'a gândit — și desigur că și altora le-a venit în minte această apropiere — la lat. *lapis*, *-ĭdem*, fără să poată da însă o explicație pentru plusul unui *s* în cuvântul românesc, a cărui apariție s'ar datora, după C. Diculescu (DR. IV 490), amestecului cu grec. λίσπος = λισσος „neted".

[1]) Într'o ședință a Muzeului Limbii Române. În DR. II 394 G. Giuglea se gândea la un cuvânt de origine germană, care a lăsat urme și în alte limbi romanice și al cărui reprezentant actual în limba germană este *Locke*. Acesta a pătruns în Brașov subt forma *loacăne*. În asemenea împrumuturi recente, terminațiunea germană *-en* (din plural și dela infinitiv) intră în forma împrumutată, de ex. *a ștricăni* „a împleti (un ciorap)" din germ. *stricken*.

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

Dacă e vorba de o contaminare cu alt cuvânt, acesta ar putea fi mai de grabă acel enigmatic **lastra*, răspândit în unele din limbile și dialectele romanice de Vest și având sensuri nu prea deosebite de *lespede* românesc: ital. *lastra* „Pflasterstein", Compobasso *lastra* „steinige, kahle, abschüssige Fläche", Tarento *lastra* „Glasscheibe", portg. *lastru* „Boden des Backofens", transmont. *lastra* „grosser Stein" (Meyer-Lübke, REW. 2863 subt *emplastrum)*.

Oricât de sceptici am fi în general în admiterea contaminației la explicarea etimologică a cuvintelor, în unele cazuri ea se impune. Cercetătorul atent al atlaselor linguistice are adesea prilej să se convingă de rolul destul de important pe care-l ocupă în desvoltarea limbilor. O întâlnim tocmai la cuvinte asemănătoare ca formă și ca sens, și în alte limbi și — ceea ce e mai remarcabil — rezultatul ei e tot plusul unui *s*, ca în *lespede*. Astfel rusescul *lespetŭ*, citat mai sus, nu poate fi despărțit de *lěpeni* „cioplitură, sdreanță", apropiat, poate, de verbul *leskaja* din care derivă rus. *leščadĭ (leštadĭ)* „placă, lespede". La Bulgari întâlnim, alături de *lupjă* „cojesc" (*lupeška* „coajă") forma *luspa* „piele cojită, solzi", al cărei *s* se datorește, probabil, unui amestec cu *ljuskam* „turtesc lovind" (cf. sârb. *ljuska* „solzi, păstaie", bulg. *ljuštă* „scot din păstăi, golesc, jefuesc", *luštenka* „căzături, strujele"). Aromânii au un cuvânt *lusk'idă* care — după o comunicare a dșoarei Caranica — însemnează „pelița care se sdrențuește pe lângă unghii" și care la Dalametra e tradus prin „așchie, țandără care-ți intră subt unghie". Bulgărescul *luspa* „piele cojită" se recunoaște ușor în acest cuvânt.

Dar **laspide*, ca rezultat al unei contaminări *lapide+lastra*, nu ajunge pentru explicarea lui *lespede*. Spre a înțelege prefacerea lui *a* (din *lapis, -idem)* în *e* (din *lespede*), Tiktin citează cazul lui *rapidem* devenit *repede*, gândindu-se, probabil, la influență asimilatoare a lui *e* următor asupra lui *a* din silaba accentuată precedentă. Dar, după cum am arătat în DR. V. 763—764, prefacerea lui *a* în *e* în poziție moale este la noi regulată numai după *r* inițial (rostit *rr*, ca în **race* > *rece*, **rale* > *rele*, *să rabde* > *să rebde*), nu și după *l (late, latre, lacrime* etc.).

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

Dar nu numai din punct de vedere formal, ci şi al sensului, identificarea lui *lespede* cu lat. *lapis* „piatră“ prezintă unele dificultăţi. După cum am arătat în Dicţionarul Academiei, ideea de „piatră“ este, la *lespede*, ceva accesoriu şi ulterior. *Lespedea* nu este „piatră“, ci ea poate fi „de piatră“, după cum *bolovanul* nu e „piatră“, *bulgărul* nu e „zăpadă“, *blana* nu e „lemn“ sau *foaia* nu e „plăcintă“, ci s'a zis *bolovan de piatră* unei pietre mari de formă sferică, *bulgăr de zăpadă* unui gogoloş de zăpadă, etc. Dacă de obiceiu zicem *lespede de piatră*, nu avem a face cu un pleonasm, căci în această legătură, care corespunde exact germanului „Steinfliesse“, materia o exprimă cuvântul *piatră* (germ. *Stein*), iar forma subt care se prezintă această materie, cuvântul *lespede* (germ. *Fliesse*). În Dicţionarul Academiei se poate vedea că se zice şi *lespede de săpun*, chiar şi *lespede de sânge* pentru un strat sau o pătură de sânge închegat.

Dacă azi cuvântul *lespede* singur poate deştepta în noi ideea de „Steinfliesse“, este pentrucă *de piatră* fiind complinirea cea mai obişnuită, a contagiat din punct de vedere semantic pe *lespede* şi a putut fi absorbită de acest cuvânt. Tot astfel zicem *a scos bolovani din vale* sau *copiii s'au jucat cu bulgăre*, în care expresii *bolovan* şi *bulgăr* nu mai exprimă ideea originară de „ceva sferic“, ci „piatră mare“ sau „golomoz de zăpadă“.

Înţelesul primitiv al lui *lespede* reiese mai bine la iveală din derivatul lui *lăspădaie* (întrebuinţat mai ales la plural). La Braşov am auzit că *pielea se ia lăspădăi-lăspadăi* de pe o rană vindecată, sau că *un colac* (= cozonac) *bine copt, când îl frângi, se desface în lăspădăi*. Tot astfel când cade o ninsoare cu fulgi mari, se zice că *ninge cu lăspădăi*. Tot aşa se aude, după cum îmi comunică Ilie Constantinescu, prin Romanaţi: *lăspădăi de zăpadă*.

Cred că acest sens de „strat subţire“, „pătură“, „foaie“ care se desface, se cojeşte, se ia jos de pe ceva (ca lăspădăile de piele de pe o rană vindecată) sau în care se desagregă ceva (ca lespezile de piatră dintr'un minereu şistos) este cel originar. Sensul acesta ne aminteşte verbul a *lepăda*, care,

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

după ingenioasa și convingătoarea etimologie dată de N. Drăganu (DR. VI 295 ș. u.), vine dintr'un latin popular **lepidare* (derivat din *lepis, -idem* sau *lapida, -am*, din grec. λεπίς, -ίδος), care în latinitatea estică trebue să fi însemnat cam același lucru ca grec. λέπω sau λεπίζω „a (se) curăți de solzi, a (se) jupui de coajă". În Dicționarul Academiei, unde se poate urmări evoluția de sens a lui *lepăda* dela „a se discuama, a se coji, a năpârli (de piele)" la „a arunca de pe corp sau dela sine", se găsește și o întrebuințare specială a acestui verb, care face legătura semantică între *lepăda* și *lespede*. Pe la Bran am auzit pe un pietrar spunând despre o piatră de mormânt care începuse să se aștchieze și de pe suprafața căreia se desfăceau foi subțiri (monumentul fiind din piatră de nisip), că *se lapădă*. Într'adevăr, lespezile de piatră nu sunt altceva decât păturile, foile care s'au desfăcut dintr'o stâncă, când aceasta începe să „se lepede" subt influența unor factori atmosferici.

Dacă plecăm dela *lepăda*, se explică și *e* accentuat din *lespede*.

Îmi dau perfect seama că din cele precedente nu răsare o etimologie clară a cuvântului *lespede*. Scopul meu a fost numai să netezesc drumul cercetătorilor viitori, arătând că înțelesul originar și chiar și forma cuvântului ne indică mai degrabă alte căi de urmat decât spre lat. *lapis, -idem*.

Răspândirea geografică a cuvântului și rolul pe care lespedea de piatră îl are în cultura rustică cu forme străvechi, ne face să bănuim că acest cuvânt e la noi de origine autohtonă, înrudit numai cu grecescul λεπίς, -ίδος „écaille" (cu o numeroasă familie: λέπω „cojesc", λέπος „coajă, scoarță", λέπρα „lepră", etc.) și având rude și în alte limbi indoeuropene: la Slavi (rus. *lepéni* „cioplitură, sdreanță", *lepёcha* „plăcintă turtită", ceh. *lepeň* „un fel de plăcintă", cf. rom. *lipie*), la Lituani (*lãpas* „foie") și la Albanezi (*ljapë* „peritoneu de animale"). Intercalarea unui *s* înainte de *p* s'a putut produce chiar în limba dacă, prin contaminare cu un cuvânt cu formă și sens asemănător, care ar putea fi acel **lastra* de care vorbeam mai sus, după toate aparențele și el un cuvânt preroman (și fără legătură cu *plastra* și cu *emplastron*), sau cuvântul de

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)

origine necunoscută pe care-l continuă albanezul *lesker* „rilievo della vernice bianca delle pareti di una stanza, quando pel caldo si stacca dal muro, crosta“ (Cordignano), deci „scorojeală“.

TOPONIMICE ROMÂNEŞTI PE VÂRFUL MUNTELUI OLIMP

La articolul *Olympos* pe care îl publică geograful Eugen Oberhummer, un bun cunoscător al Peninsulei Balcanice, în ediţia nouă din *Realenzyklopadie der klassischen Altertumswissenschaft* de Pauly-Wissowa-Kroll-Mittelhaus, e anexată o hartă a regiunei celor mai înalte piscuri ale muntelui Olimp. În regiunea aceasta, care cuprinde numai câţiva kilometri pătraţi, găsim următoarele numiri aromâneşti *Porta* (2686 m.), adică *Poarta*, *Toumba* (2785 m.), care este de sigur *tumbă* „ridicătură“ şi *Plaia*, care este *plaiu*. Interesantă e cu deosebire numirea *Petrostrounga*, fiindcă ne arată că *strunga* exista şi la Aromâni.

SEXTIL PUŞCARIU

BDD-A14853 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 12:52:50 UTC)